

клад, в античній культурі про татуювання не могло йтися, оскільки ідеалом краси у греків та римлян вважався баланс чистого розуму та чистого тіла [1, 20–21]. Натомість у скіфів, навпаки, татуювання були ознакою сили, навіть якоїсь магичної чи енергетичної (оскільки в тих регіонах існували шаманські практики). Пазирицьке мистецтво, зокрема татуювання, – унікальне явище для відповідного хронологічного періоду. Наприклад, у сусідній і синхронній пазирицьким старожитностям культурі Сінцзьян теж зафіксовані мумії з татуюваннями. Але ці тату покривають менші ділянки тіла, а зображення мають характер геометричних візерунків за відсутності подібних пазирицьким фігуративних образів. Відтак татуювання культури Сінцзьян поступаються пазирицьким у сенсі майстерності.

Джерела та література

1. Кастеллані А. Соціальна історія татуювань / пер. з італ. Г. Залевської. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2022, 184 с.
2. Козак В. Готи, арії, гуни, скіфи та інші предки: історія скіфських татуювань. Пазирицькі мумії. URL: http://predky.blogspot.com/2016/03/blog-post_19.html
3. Полосьмак Н. Татуировка у пазырыкцев. *Археология, антропология и этнография Евразии*. 2000. № 4(4). С. 95–102. URL: http://old.archaeology.nsc.ru/ru/publish/journal/doc/2000/4/2000_044_095-102.pdf
4. Руденко С. Культура населения горного Алтая в скифское время. Москва; Ленинград: Изд-во АН СРСР, 1953. 402 с. URL: <http://kronk.spb.ru/library/rudenko-si-1953.htm>
5. Татуировки в пазырыкской культуре. URL: <https://youtu.be/QDxbxFlelGA>

Забавін В'ячеслав¹

Інститут археології Словацької академії наук

Небрат Сергій

Маріупольський державний університет

СЕРЕДНЬОВІЧНІ КАЗАНИ ІЗ КУРГАНІВ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

Ключові слова: *Північно-Східне Приазов'я, кургани, середньовічні кочівники, казани.*

Keywords: *North-Eastern Azov Sea region, mounds, medieval nomads, cauldrons.*

Під час розвідок археологічної експедиції Маріупольського державного університету на півдні Донецької області у 2021 р. було обстежено декілька десятків пам'яток археології, переважна більшість із яких – це кургани [3]. На відміну від поселенських пам'яток, випадкові знахідки (підйомний матеріал) на курганах трапляються досить рідко, але попри це, заслуговують уваги. Так, однією з категорій таких знахідок були уламки металевого посуду². У авторів є всі підстави стверджувати, що під час розвідок були знайдені уламки казанів середньовічних

¹ Робота виконана за підтримки Інституту археології Словацької академії наук та Плану відновлення Словаччини. This work was supported by the Institute of Archaeology, SAS and Recovery plan Slovakia, call code 09/03-03-V01.

² Усі металеві артефакти були знайдені шляхом візуального обстеження без допомоги металодетектора.

кочовиків. Фрагментарність цих знахідок пов'язана з тим, що насипи курганів були пошкоджені оранкою, а самі казани було розміщено не у могилах, а на поверхні кургану або на незначній глибині у якомусь культовому місці.

1. Богатир (Великоновосілівська громада, Волноваський район). На поверхні насипу кургану № 0403623 було виявлено фрагменти (4 шт.) казана, виготовленого з листової міді³. Збереглася одна заклепка. Розміри фрагментів: від $4,5 \times 3,0$ до $1,5 \times 1,0$ см, товщина 0,06 см. Діаметр отвору для заклепки 0,12 см. Уламки зім'яті та пошкоджені корозією (рис. 1, 1).

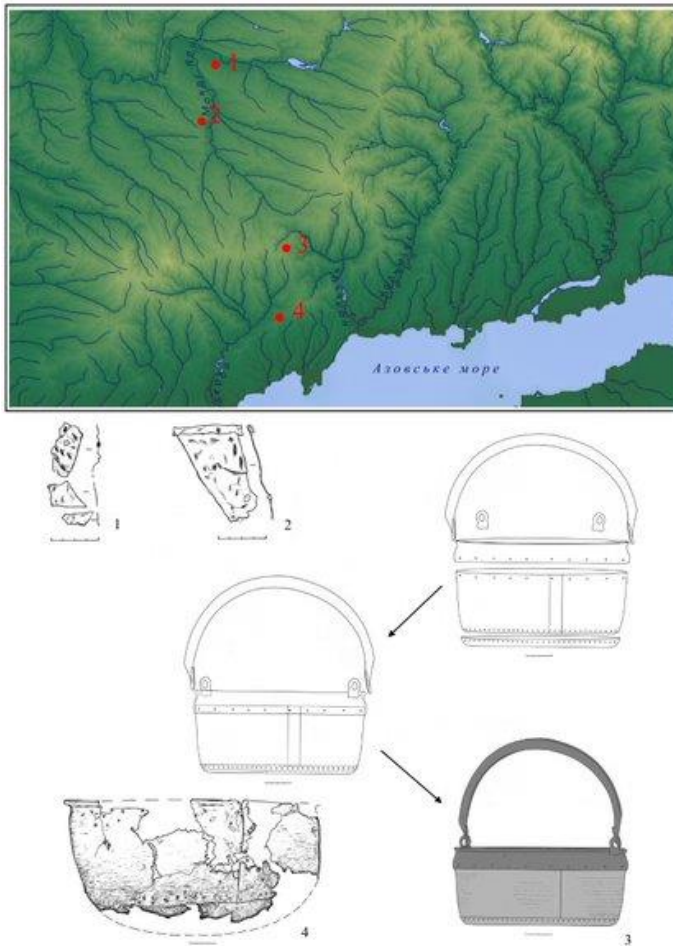

Рис. 1: 1 – Богатир; 2 – Старомайорське; 3 – Малоянисоль; 4 – Комишувате

³ Металогрфічні аналізи знахідок не проводились, тому визначення матеріалу дещо умовне. Припускається, що це мідь або сплав на основі міді.

2. Старомайорське (Великоновосілівська громада, Волноваський район).

На поверхні насипу кургану № 0414005 виявлено фрагмент виробу (казан), виготовленого з листової міді. Збереглася одна заклепка. Розміри фрагмента, що збереглися: $8,5 \times 6,0$ см, товщина 0,08 см. Діаметр отвору для заклепки 0,15 см. Уламки зім'яті та пошкоджені корозією (рис. 1, 2).

3. Малоянисоль (Кальчицька громада, Маріупольський район). Під час обстеження ділянки орного поля біля с. Малоянисоль між курганами № 0607035 та № 0607036 було виявлено пошкоджений казан. Його було виготовлено з листової міді. Шийка з вінцями казана виготовлена окремо із залізної пластини. Вушка виготовлені із заліза окремо та приєднані до вінця заклепками. Ручка залізна. Казан клепаний: заклепками було з'єднано зігнутий лист, який утворював тулуб казана. Дно єдналося з тулубом також за допомогою заклепок. Було знайдено майже всі фрагменти казана. Стан знахідки незадовільний: усі мідні деталі зім'яті, залізні фрагменти пошкоджені корозією. Попри це, ретельні заміри деформованих фрагментів дали змогу встановити його розміри та зробити графічну реконструкцію. Розміри, що реконструюються: діаметр дна – 34–35 см; вінць – 35–36 см; отворів для заклепок – 0,2 см. Висота – 15,0 см. Товщина стінок – 0,05 см (рис. 1, 3).

4. Комишувате (Мангушська громада, Маріупольський район). Заслужує на увагу ще одна знахідка, зроблена у 1989 р. Маріупольською археологічною експедицією під керівництвом В. Кульбаки під час дослідження кургану біля с. Комишувате (Мангушська громада, Маріупольський район) [4].

Уламки металевого казана було виявлено в I Західній траншеї під Центральною бровкою в заповненні кротовини на глибині 1,8 м. Казан виготовлений із тонких кованих листів металу завтовшки 0,1 см. Листи скріплені між собою маленькими нерівними пластинками за допомогою заклепок. Вінця котла фігурно зігнуті та нависають над стінками. Стінки прямі, злегка звужуються до дна. Котел мав округле дно. Висота казана – 21,5 см; діаметр по вінцях – 42,5 см; діаметр по боках – 40 см (рис. 1, 4).

Із певною вірогідністю цю знахідку можна пов'язати з кочівницьким похованням 1 з кургану 2 цієї групи. За типологією М. Швецова, комишуватський казан можна віднести до типу 2, підтипу 2 (казани циліндричної форми, стінки з'єднані між собою та дном за допомогою заклепок) [8, 198]. Щоправда, казани з аналогічними вінцями в цій групі відсутні. Казани типу 2, підтипу 2 походять із Придніпров'я та Приазов'я. Дослідники неодноразово звертали увагу на знахідки казанів, які входили до складу поховального супроводу половців та кочівників золотоординського часу. Більша кількість подібних комплексів належить до XIII–XIV ст. [2, 111; 6, 280–281; 7, 97].

Подібні знахідки, на нашу думку, можна пов'язувати із курганними святилищами. Так, у кургані біля с. Первوماївка на Херсонщині було відкрито половецьке святилище, в якому було знайдено металевий казан [10, 265]. Ще одне святилище половецького часу, в якому було знайдено металевий казан, було відкрито у кургані біля хутора Нового на Лівому березі Дону [1, 101–103]. Під час дослідження Орликової Могили біля с. Богданівка на Кіровоградщині на вершині насипу було виявлено різноманітні речі доби Середньовіччя: уламки литого ча-

вунного казана, залізний ніж, вістря стріли, цвяхи. Знахідки датуються XIII–XIV ст. Щодо цих знахідок автори дослідження висловили припущення, що на вершині кургану стояла юрта кочівника [5].

Усе це може вказувати на те, що казан міг не тільки входити до складу поховального супроводу небіжчика, але й бути застосованим як предмет, необхідний під час ритуально-культових дій у святилищі. Ймовірно, ми зіштовхнулися зі слідами прояву обряду годування предків. Подібні обставини знахідок казанів не менш цікаві з точки зору дослідження духовної культури середньовічного населення Приазов'я.

Джерела та література

1. Гуркин С. В. Половецкие святилища с деревянными изваяниями на Нижнем Дону. *Советская археология*. 1987. № 4. С. 100–109.
2. Евлевский А. В. Погребения золотоордынского времени из раскопок новостроечной экспедиции Донецкого университета. *Донецкий археологический сборник*. 1992. № 1. С. 107–116.
3. Забавін В. О., Булик М. В., Небрат С. Г., Полідович Ю. Б. Звіт про розвідки на півдні Донецької області у 2021 році. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. 64. Спр. 2021.
4. Кульбака В. К., Гнатко И. И. Отчет об исследованиях курганов в зонах новостроек: у с. Калиновка Новоазовского р-на, у с. Раздольное Старобешевского р-на, у с. Камышеватое Першотравневого р-на, у с. Кондратьевка Константиновского р-на и г. Мариуполя Донецкой обл. в 1989 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Ф. 64. Спр. 1989/87.
5. Скорий С., Орлик О., Зимовець Р., Каравайко Д. Дослідження на півдні Кіровоградщини. *АДУ 2018*. 2020. С. 103–104.
6. Чхаидзе В. Н. Котлы из погребений кочевников степного Предкавказья XI–XIV вв. *Краткие сообщения Института археологии*. 2015. № 237. С. 280–291.
7. Швецов М. Л. Багате кочівницьке поховання з Донбасу. *Археологія*. 1974. № 13. С. 93–98.
8. Швецов М. Л. Половецкие святилища. *Советская археология*. 1979. № 1. С. 199–209.
9. Швецов М. Л. Котлы из погребений средневековых кочевников. *Советская археология*. 1980. № 2. С. 192–202.
10. Toločko P. P., Murzin Vjačeslav Ju. *Gold der Steppe Archäologie der Ukraine*. Київ–Шлезвіг: Інститут археології НАН України, Археологічний земельний музей Університету Крістіана-Альбрехта, 1991. 440 с.

Небрат Сергій

Мариупольський державний університет

ПЕРЕКРИТТЯ ВХОДУ ДО КАМЕРИ КАТАКОМБИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОХОВАЛЬНОГО ОБРЯДУ ІНГУЛЬСЬКОЇ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ

Ключові слова: катакомба, камера, перекриття, заслон, інгульська катакомбна культура.

Keywords: catacomb, chamber, overlap, barrier, ingul catacomb culture.

Поховальні споруди інгульської катакомбної культури (ІКК), як відомо, представлені катакомбами. Конструктивні елементи останніх представлені вхідними шахтами та камерами, які іноді поєднані за допомогою невеликих вузьких лазів (дрозів). Після здійснення поховання вхід до камери катакомби перекривався.